

УДК: 339.564:[631.1017.3(73):634]

Колокольчикова І.В., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
Kolokolchikovairina@gmail.com

МІЖНАРОДНІ ПОЗИЦІЇ АМЕРИКАНСЬКИХ ФЕРМЕРІВ ЯК ЕКСПОРТЕРІВ ПЛОДОВО – ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Анотація. Необхідність дослідження міжнародного досвіду експортних операцій американськими фермерами викликана стрімкими змінами кон'юнктури ринку плодів як на національному так і на міжнародному рівні. Мета дослідження: вивчення міжнародних позицій американських фермерів, визначення тенденцій розвитку галузі садовництва, оцінки обсягів здійснення експортних операцій на світовому ринку фруктів, встановлення причин та факторів успіху, що сприяли такому росту. Результати дослідження міжнародних аспектів роботи американських фермерів на світових ринках плодів дають наочний приклад та підкреслюють базові складові успіху, які допоможуть фермерам України збільшити обсяги реалізації плодів на міжнародному ринку. Правильне визначення сильних та слабких сторін виробничо – збутової діяльності українських фермерів дозволить гідно представляти Україну в світі, як виробника плодів з високими якісними та конкурентоспроможними показниками.

Ключові слова: інтенсивний розвиток, експорт, кон'юнктура ринку, міжнародний ринок, маркетингова діяльність, попит та пропозиція, фермерське господарство.

JEL code classification: L11

I. Kolokolchikova,
PhD degree, Associate Professor of Marketing Department
Tavria State Agrotechnological University
Kolokolchikovairina@gmail.com

INTERNATIONAL POSITION OF AMERICAN FARMERS AND EXPORTERS OF FRUIT AND BERRY PRODUCTION

Setting objectives. The necessity of analysis of American farmers' export operations and their production practices is substantiated. The aspects of work of the American farmers in the world market of fruits are investigated, factors of success of farmers, the directions of the state support are defined. Us farms today are the leaders of export operations in the fruit market. Marketing experience is an example of solving marketing problems of farmers in Ukraine, which have low rates in this area. The results of the study identify the basic components of success, which is an example for farmers around the world in matters of work in the international market.

Objectives of the study. The necessity of analysis of American farmers' export operations and their production practices is substantiated. The aspects of work of the American farmers in the world market of fruits are investigated, factors of success of farmers, the directions of the state support are defined. Us farms today are the leaders of export operations in the fruit market. Marketing experience is an example of solving marketing problems of farmers in Ukraine, which have low rates in this area. The results of the study identify the basic components of success, which is an example for farmers around the world in matters of work in the international market.

The purpose of the study: to study trends in the development of American farmers and pozmiru export operations in the global fruit market, the search for solutions to improve the efficiency of the industry of farmers around the world.

Research results. In the world, fruits and berries are one of the main crops, raw materials for enterprises and processing. American farmers are the leaders in the production of fruits and berries among other countries and have the first positions in exports. The development of farming and horticulture USA contribute to the consolidated actions on the implementation of production and state support of horticulture. The successful development of service cooperation and targeted government support allowed us farmers to be the first in the ranking of fruit exporting countries. Therefore, the practice of entering the international fruit market by us farmers gives a positive example to Ukrainian farmers and the state as a whole.

Conclusions. The results of the research will be successfully used by Ukrainian farmers who specialize in the production of fruits and berries. This will make it possible to increase the volume of fruits for export, accelerate the devel-

opment of agricultural service cooperation in rural areas and develop targeted state programs to support farmers in Ukraine.

Keywords: *market, supply and demand, productivity, intensive development, extensive development, market conditions, marketing commodity policy, commodity group, profitability of production.*

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс є основою забезпечення продовольчої безпеки та має особливе значення у світовій економіці. З метою забезпечення виконання програми продовольчого забезпечення для населення важливим є друга сфера АПК, тобто виробнича, до якої входить виробництво продукції рослинництва і в тому числі садівництва.

Сьогодні сільське господарства перебуває у періоді структурних перебудов, впровадження інтенсивних технологій вирощування культур та догляду за ними. Змінюються і маркетингові пріоритети, а саме запити споживачів, вимоги до якості продукту, межі ринку, напрями та способи збуту. Виробник, який орієнтується на міжнародні стандарти та закордонні ринки збуту – завжди має переваги і сильні конкурентні позиції. Такі товаровиробники більш обізнані не тільки у питаннях сучасних вимог виробництва, а також щодо орієнтування у світовій ринковій кон'юктурі, маючи при цьому більший досвід. Тому тема дослідження міжнародного досвіду американських фермерів у виробництві та реалізації плодово – ягідної продукції, їх міжнародних позицій на світовому ринку має особливе значення для аналізу, потребує висвітлення закономірностей та шляхів практичного застосування українськими фермерами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню формування та функціонування фермерських господарств в світі та Україні присвячені праці відомих вчених – економістів: В.Амбросова, В.Андрійчука, І.Баланюка, П.Гайдуцького, М.Гладія, В.Зіновчука, І.Коновалова, В.Липчука, М.Маліка, П.Макаренко, В.Месель – Веселяка, О.Онищенко, П.Саблука, М.Федорова, В.Юрчишина та інш. Праці вчених всебічно висвітлюють розвиток фермерського руху з його загальними тенденціями та показниками. Однак, постійно зміни ринкової кон'юкттури вимагають від вітчизняних фермерів нових пошуків ринків збуту продук-

ції. Тому питання міжнародного досвіду розвитку фермерів США як експортерів плодово – ягідної продукції потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Лідерами продаж плодово – ягідної продукції в світі є фермерські господарства Сполучених Штатів Америки. Досвід роботи агровиробників плодів та механізми державного регулювання змогли вивести американських фермерів на перші позиції у рейтингу експортерів фруктів. Така міжнародна практика заслуговує уваги та цілком можлива до впровадження у маркетинговій діяльності фермерських господарств України, які в свою чергу не мають таких передових позицій.

Метою дослідження міжнародних позицій американських фермерів є визначення тенденцій розвитку плодово – ягідної галузі, оцінки обсягів здійснення експортних операцій на світовому ринку фруктів, а також встановлення причин та факторів успіху, що сприяли такому росту.

Основними задачами дослідження є: визначення місця американських фермерів у виробництві сільськогосподарської продукції, і в тому числі плодово – ягідної; аналіз основних показників, які характеризують розміри та діяльність господарств в галузі садівництва; оцінку позицій фермерів в експортних операціях на світовому ринку фруктів; встановлення причинно – наслідкових зв'язків позитивних тенденцій на світовому ринку, а також практики державного сприяння американському фермерському руху за останні роки.

Виклад основного матеріалу. У промислово розвинутих країнах світу невеликі сільськогосподарські підприємства є однією з найперспективніших форм фективного функціонування на ринку виробництва сільськогосподарської продукції. Маючи певні переваги за рахунок своїх розмірів, тобто гнучкість, мобільність, швидке реагування на зміни попиту та пропозиції, виробництво продукції з високими якісними показниками,

ці товаровиробники можуть вести інтенсивне господарство та виробляти розширений асортимент продукції. Представниками таких підприємств є фермерські господарства, які завдяки консолідованим кооперативним діям мають у світі високі показники виробництва та доступ до міжнародних ринків збуту продукції.

Фермерські господарства залишаються невід'ємною рисою аграрного сектору в США. Сімейні ферми різних типів разом складають 99% господарств взагалі і 90% виробництва у сільськогосподарському секторі. Більшість господарств в США маленькі, проте саме вони обробляють близько половини сільгоспугідь країни, у той час як їх продуктивність - лише 22% виробництва продукції. На великі та середні за розмірами сімейні ферми припадає 68% виробництва, тоді як на господарства, що не належать до сімейних, припадає 1% та 10% виробництва продукції [13].

Фермери частіше спеціалізуються на виробництві конкретних видів продукції. Невеликі господарства продукують найбільшу кількість птиці в США (в основному за виробничими контрактами) та великий відсоток сіна. Середні та великі сімейні ферми домінують у виробництві бавовни, зерна, сої і свинини. На великомасштабні сімейні ферми припадає три чверті виготовленої молочної продукції. Нарешті, великі сімейні ферми і ферми, що не відносяться до сімейних, разом переважають у виробництві яловичини і високовартісних культур, таких як фрукти і овочі [13].

Більше третини всіх господарств це ферми, які працюють не одне покоління. Господарства «багатьох поколінь» є найбільш поширеними для великих сімейних фермерських господарств і тих, що не відносяться до сімейних (18-21%) [14].

Сполучені Штати Америки мають унікальний досвід використання сільськогосподарських земель, який переважно проявляється у веденні фермерства. Аграрний сектор економіки США історично асоціюється зі становленням та функціонуванням у ньому фермерського укладу. Успіхам сільського господарства США значною мірою сприяє те, що фермера вважають опорою суспільства. За Н.І. Титовою «принцип пріоритетного

значення сільського господарства в суспільстві має бути закріплений у Конституції України і стати генеральним провідником її аграрної політики» [10, с.31]. Аграрне законодавство США дає фермерові - власнику широкий діапазон державного захисту його прав і одночасно повну свободу його дій [9].

Динаміка кількості фермерських господарств США має відповідні коливання, що можна простежити за останні роки (рис. 1) [13]. Згідно представленої динаміки найменша кількість ферм в США спостерігалась у 2006 та 2017р.р. – 2088790 та 204800 фермерських господарств. Рекордними роками за кількістю цих формувань були 2002р, 2007р. та 2011р. – 2185860, 2204600 та 2181240 господарств відповідно. За періоди з 2002 по 2006р.р. та 2011 – 2017р.р. спостерігається стала тенденція до скорочення кількості фермерських господарств, що обґрунтовується їх укрупненням.

Розвиток фермерських господарств також відбувається нерівномірно і по штатах. Провідним штатом Америки за найбільшою кількістю ферм станом на 2017р. є Техас (рис.2) [13].

Найчастіше фермер орієнтується на вирощуванні однієї культури, в залежності від регіону, де знаходиться його господарство. Наприклад: 70% всіх посівів кукурудзи і сої орієнтовані в 5 штатах (Айова, Іллінойс, Небраска, Міннесота, Індіана, в Канаді це Онтаріо і Квебек), пшеницю в США збирають в Північній і Південній Дакоті, Канзасі, Монтані, Техасі, Вашингтоні, Оклахомі, Колорадо, Небрасці і Айдахо. Плодово – ягідні культури вирощують у Каліфорнії, де сконцентровано більше 70% виробництва усіх персиків [2].

Фермери, як правило, старші від інших підприємців. 33% фермерів за даними 2014 року – віком як мінімум 65 років, порівняно з лише 12% бізнесменів в несільськогосподарському секторі такого віку. «Пенсійні» господарства мають найвищий відсоток літніх фермерів — 67%, фермерські господарства з низьким рівнем продажів — 41%, а з помірним рівнем продажів – 28%. В інших групах, тільки близько однієї п'ятої з фермерів були старшими за 65 років. Розповсюджений похилий вік фермерів зрозумілий,

враховуючи, що ферма є домом для більшості селян [13].

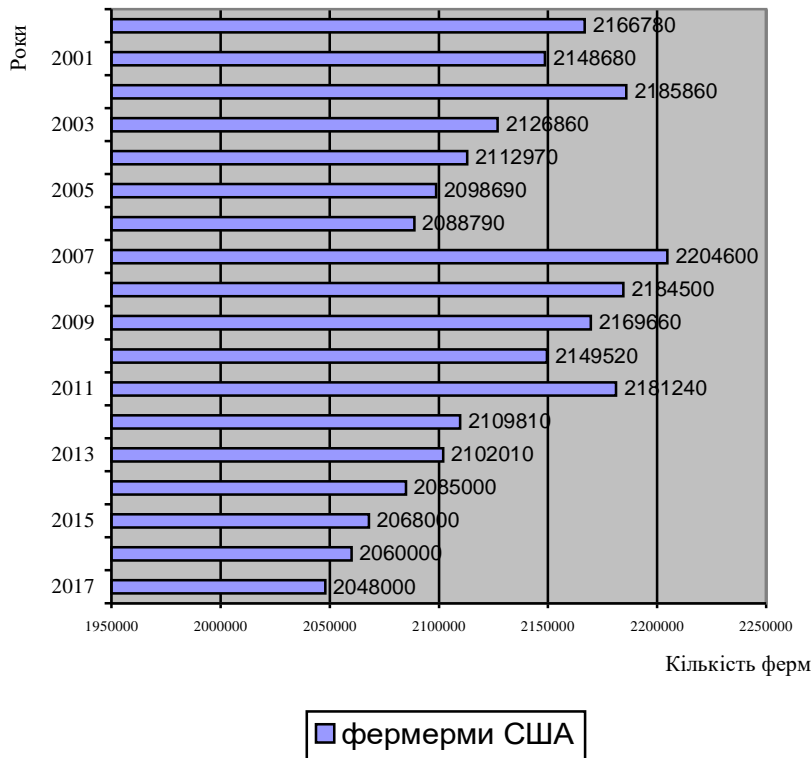

Рис. 1. – Динаміка кількості ферм США за 2000 – 2017р.р.

Джерело: [13]

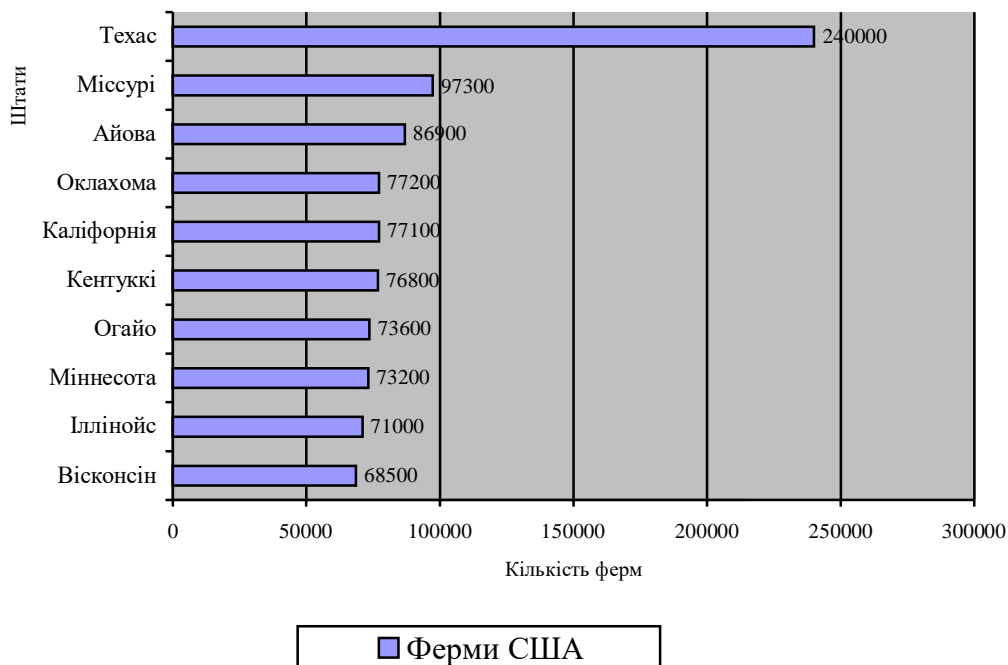

Рис. 2. – Рейтинг штатів США за кількість ферм у 2017р.

Джерело: [13]

Для кожного типу фермерського господарства середньостатистичний дохід є вищим від відповідно заявленого середнього доходу для всіх домогосподарств США. Тим не менш, важливо зазначити, що фермери на дрібних господарствах, особливо ті, хто вже на пенсії та вже не мають змоги займатися сільським господарством, та господарства з низьким рівнем продажів, часто заявляють про втрати від сільського господарства. Ці фермерські господарства часто використовують несільськогосподарський дохід для

покриття власних фермерських витрат та для фінансування діяльності своєї ферми [13].

У США 87% господарств складають сімейні ферми (1,9 млн одиниць). За площею земельних угідь в загальній кількості господарств становлять 65%, за обсягом реалізації продукції - 60%. Водночас швидко розвиваються корпоративні господарства, які реалізують майже чверть сільськогосподарської продукції [1].

Розподіл ферм Сполучених Штатів Америки за поділом на економічні класи продажу у 2017р. наступні (рис. 3) [13].

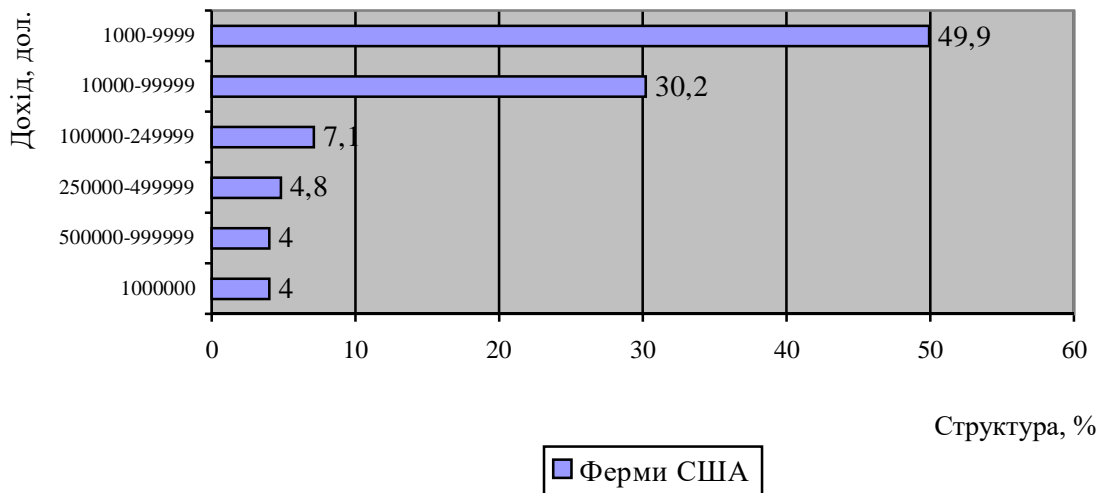

Рис. 3. – Розподіл ферм Сполучених Штатів Америки за поділом на економічні класи продажу у 2017р.

Джерело: [13]

Саме фермерські господарства у багатьох країнах світу є універсальною, високоефективною і стабільною системою забезпечення населення продуктами харчування. Це пояснюється тим, що в умовах розвинутих країн саме фермерські господарства є гнучкими та чутливими до змін попиту та пропозиції, найбільш пристосованою до ринку формою господарювання.

У 2016 році основні світові показники виробництва фруктів наступні: більше всього вироблено кавунів та бананів – 117,2млн.т та 113,28 млн.т; на другому місці – банани, виноград та апельсини – 89,33млн.т, 77,44млн.т, 73,19млн.т відповідно [13].

Динаміка показників розміру експорту фруктів та горіхів за останні роки вказує

на те, що в рейтингу країн США передують серед усіх держав, і її обсяг експорту у 2017р. становлять 14876141 тис.дол. За США йдуть такі країни як Іспанія, Мекіко та Нідерланди – відповідно 9353638 тис.дол., 6652995 тис.дол., 6259187 тис.дол. Серед 20 країн, за останні 5 років прискорили темпи експорту такі країни: Перу та Тайланд – в 2,1 рази, Мекіко та В'єтнам – 1,9 рази, Нова Зеландія – в 1,5 рази (табл. 1) [14].

Структура експорту 20 передових країн – експортерів фруктів та горіхів показує, що експорт цієї продукції США становить 12,7% всього світового експорту, по Іспанії практично 8%, Мекіко та Нідерланди – більш ніж 5%, Чилі та Китай – понад 4% (табл. 2) [14].

Таблиця 1

Динаміка та рейтинг країн - експортерів фруктів та горіхів за 2013 – 2017р.р. (тис. дол.)

№ п/п	Країни	2013	2014	2015	2016	2017	2017 до 2013, %
1	США	14533192	14858265	14459437	14054311	14876141	102,3
2	Іспанія	9259817	9266517	9032635	9058300	9353638	101,0
3	Мехіко	3401029	4082560	4613284	5549487	6652995	195,6
4	Нідерланди	5360300	5679320	4788933	5571169	6259187	116,8
5	Чилі	5349628	5568258	5273539	5952878	5547759	103,7
6	Китай	4171873	4318152	5161489	5484752	5336538	127,9
7	Італія	4069340	4107799	3796335	3924167	4162832	102,3
8	Турція	3969004	4327138	4355366	3872709	3940925	99,3
9	В'єтнам	2042339	2569169	3272227	4611877	3877050	189,8
10	Південня Африка	2640182	2834115	2917777	2887638	3388967	128,4
11	Еквадор	2471700	2691631	2935493	2874089	3187037	128,9
12	Бельгія	3456879	3161522	2698822	2697248	2898946	83,9
13	Перу	1102331	1533134	1817072	2036777	2397828	217,5
14	Тайланд	1087342	1302790	1337551	1617172	2327565	214,1
15	Гон Конг, Китай	1716439	1851792	1895280	2414623	2290428	133,4
16	Іран, Ісламська Республіка	2047889	2778504	-	2256561	2259891	110,3
17	Коста Рика	1741627	1960791	1822628	2066779	2202864	126,5
18	Германія	1860203	2006447	2051835	2138510	2182873	117,3
19	Франція	2070165	2160119	1905100	1865323	1936342	93,5
20	Нова Зеландія	1217940	1474139	1617816	1909655	1891597	155,3
....							
180	Разом	99914451	106036686	103127647	110749643	117372670	117,5

*Джерело: [14]

Таблиця 2

Структура світового експорту фруктів та горіхів основних виробників за 2017р.

№ п/п	Країни	2017	Структура, %
1	США	14876141	12,67
2	Іспанія	9353638	7,97
3	Мехіко	6652995	5,67
4	Нідерланди	6259187	5,33
5	Чилі	5547759	4,73
6	Китай	5,336,538	4,55
7	Італія	4,162,832	3,55
8	Турція	3940925	3,36
9	В'єтнам	3877050	3,30
10	Південня Африка	3388967	2,89

11	Еквадор	3187037	2,71
12	Бельгія	2898946	2,47
13	Перу	2397828	2,04
14	Тайланд	2327565	1,98
15	Гон Конг, Китай	2290428	1,95
16	Іран, Ісламська Республіка	2259891	1,92
17	Коста Рика	2202864	1,88
18	Германія	2182873	1,86
19	Франція	1936342	1,65
20	Нова Зеландія	1891597	1,61
....			
180	Разом	117372670	100,0

**Джерело: [14]*

На міжнародному ринку фруктів фермери США представляють сильних конкурентів поряд з товаровиробниками інших країн. Запорукою успіху завоювання таких позицій є консолідація зусиль та вміння працювати разом, а також спрямована державна політика та цільові програми розвитку. Кожен фермер є членом одного або декількох кооперативів: постачальницьких, збутових, агро-сервісних та інш. Це допомагає фермерам у їх виробничій діяльності, а головне - заощаджується їхній час.

Частка основних видів сільськогосподарської продукції, яка реалізована через кооперативи, становить: молока - 86%, зерна і насіння олійних культур - 40%, бавовни - 43%, фруктів та овочів - 19%, худоби і вовни - 14%. Частка ресурсів, закуплених через кооперативи, є також досить істотною і по окремих їх видах складає: добрив - 45%, пального - 50%, засобів захисту рослин - 34%, кормів - 21%, насіння - 10%. Багато сільськогосподарських кооперативів США є надзвичайно великими підприємствами [4. с.137].

Ферми США кардинально відрізняються від ферм в Україні, як у своєму підході до менеджменту. У США фермери знаходяться під потужним контролем уряду, особливо коли справа стосується збереження родючості землі. Фермерам постійно допомагають кредитами, організують для них різні семінари та консультації. Державі вигідніше вкладати кошти і допомагати їм, ніж втратити основне багатство нації - свою землю [2].

Для підтримки фермерського руху Уряд США допомагав в основному прямим субсидуванням. У 2014 році звична пряма бюдже-

тна допомога була замінена на законодавчому рівні іншим інструментом - страхуванням ризиків (від падіння цін, зниження врожаїв, зменшення прибутків тощо). Американські фінансові аналітики вважають, що фермери дедалі будуть більш зацікавленими в управлінні ризиками, зокрема, через вплив глобальних змін клімату. Водночас, програми, запропоновані новим законодавством США, можуть мати інший ефект, наприклад схильність фермерів використовувати більш ризиковані в плані врожайності регіони. Тим не менше, розвинуті економіки, такі як американська, цілком можуть підтримувати високий рівень субсидування сільського господарства, в той час як у менш розвинутих країнах така схема може здаватися надто витратною [9].

Висновок. Фермерські господарства Америки є ефективною формою господарювання, які використовуючи свої переваги, мають можливість виробляти високовартісні плодіві культури, своєчасно реагувати на попит та пропозицію, створюючи конкурентноспроможну плодово - ягідну продукцію за широким асортиментом. Досвід роботи американських фермерів на світовому ринку як основного експортера фруктів дає вдалий приклад усім державам, які мають відповідний природний та економічний потенціал. Фермерські господарства США всебічно доводять, що при правильному використанні природно - економічних ресурсів, консолідованих зусиль та об'єднання фермерів у обслуговуючі кооперативні структури, а також при підтримці уряду, можна досягти передових позицій на світовому ринку. Цей досвід

прийнятний і для України, тому заслуговую на подальші дослідження в напрямках удосконалення маркетингової діяльності, державної підтримки фермерського руху в аграрному секторі.

Список літератури:

1. Горьовий В. П., Монографія. Фермерство України: теорія, методологія, практика - К., 2007. ННЦ "Інститут аграрної економіки", - 540 с.
2. Горьовий В. П. Монографія. Мале підприємництво: поступи розвитку, проблеми. - К., 2012, видавництво "Аграр-Медіа-Груп", - 600 с.
3. Економіка та організація промислового садівництва України: монографія / [Шестопаль О.М., Рудьєв В.А., Кондратенко П.В. та ін.]; за ред. О.М.Шестопалья. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 334 с.
4. Колокольчикова І.В. Місце та роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в розвитку міжнародної торгівлі. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 92. – Харків: ХНТУСГ. – 2009. – с.136 – 142
5. Колокольчикова І.В. Роль малих форм господарювання в забезпеченні продовольчої безпеки держави. Бізнес – Навігатор Науково – виробничий журнал. – Херсон: Редакційно – видавничий центр МУБіП. – 2013. - №3 (32). С. – 93 – 98
6. Новак Л.П. Державне регулювання та підтримка галузі промислового садівництва/ Л.П. Новак / [Електронний ресурс / Режим доступу до док.:<http://nauka.kushnir.mk.ua/>
7. Олексенко Р. І. Політика забезпечення конкурентоспроможності України на світовому продовольчому ринку в умовах глобалізації: тенденції та перспективи. Мелітополь: Колор Принт. 2011. – 200 с.
8. Олексенко Р.І. Якість-запорука підвищення конкурентоспроможності продукції / Р. І. Олексенко, Ю. О. Лопушанська, І. О. Краскова, С. С. Снежко // Ефективна економіка. – 2012. № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
9. Світові моделі підтримки сільського господарства <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-sil'skogo-gospodarstva.html>
10. Титова Н. Фермерство в США: державний захист прав фермерів / Н. Титова, Л. Логуш // Право України. – 1993. – № 4. – С. 30-31.
11. Classification Of The Fruits Marketing Essay. <https://www.ukessays.com/essays/marketing/classification-of-the-fruits-marketing-essay.php>
12. CBI Trade Statistics: Fresh Fruit and Vegetables in Europe. https://www.cbi.eu/sites/default/files/market_information/
13. Global production of fruit by variety 2016. The Statistics Portal. <https://www.statista.com/statistics/>
14. Faostat. FAO Statistical Yearbooks . <http://www.fao.org/faostat>

References

1. Gor'ovyj, V. P. (2017) Monografiya. Fermerstvo Ukrayiny': teoriya, metodologiya, prakty'ka. K. NNCz "Insty'tut agrarnoyi ekonomiky", - 540 s.
2. Gor'ovyj V. P. (2012) Monografiya. Male pidpry'emny'ctvo: postupy' rozvy'tku, problemy'. K., vy'davny'ctvo "Agrar-Media-Grup", 600 p.
3. Shestopal' O.M., Rud'yev V.A., Kondratenko P.V. [ta in] (2010).; [za red. O.M.Shestopalya] Ekonomika ta organizaciya promy'slovogo sadivny'ctva Ukrayiny': monografiya. K.: NNCz IAE, 334 p.
4. Kolokol'chy'kova, I.V. (2009) Misce ta rol' sil'skogospodars'ky'x obslugovuyuchy'x kooperaty'viv v rozvy'tku mizhnarodnoyi torgivli. Visny'k Xarkivs'kogo nacional'nogo texnichnogo universy'tetu sil's'kogo gospodarstva: Ekonomichni nauky'. Vy'p. 92. Xarkiv: XNTUSG, p.136 – 142
5. Kolokol'chy'kova, I.V. (2013) Rol' maly'x form gospodaryuvannya v zabezpechenni prodovol'choyi bezpeky' derzhavy'. Biznes – Navigator Naukovo – vy'robny'chy'j zhurnal. Xerson: Redakcijno – vy'davny'chy'j centr MUBiP, №3 (32), p. 93 – 98
6. Novak, L.P. Derzhavne reguluyannya ta pidtry'mka galuzi promy'slovogo sadivny'ctva. [Online]. Rezhym dostupu do dok.:<http://nauka.kushnir.mk.ua/>
7. Oleksenko, R. I. (2011) Polity'ka zabezpechennya konkurentospromozhnosti Ukrayiny' na svitovomu prodovol'chomu rynku v umovax globalizaciyi: tendencyi ta perspekty'vy'. Melitopol': Kolor Pry'nt,. 200 p.
8. R. I. Oleksenko, Yu. O. Lopushans'ka, I. O. Kraskova, S. S. Snezhko. (2012) Yakist'-zaporuka pidvy'shennya konkurentospromozhnosti produkciyi. Efekty'vna ekonomika, № 12. Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
9. Svitovi modeli pidtry'mky' sil's'kogo gospodarstva <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-sil'skogo-gospodarstva.html>
10. N. Ty'tova, L. Logush. (1993) Fermerstvo v SShA: derzhavny'j zaxy'st prav fermeriv. *Pravo Ukrayiny'*. №4, p. 30-31.
11. Classification Of The Fruits Marketing Essay. <https://www.ukessays.com/essays/marketing/classification-of-the-fruits-marketing-essay.php>
12. CBI Trade Statistics: Fresh Fruit and Vegetables in Europe. <https://www.cbi.eu/sites/default/files/market>
13. Global production of fruit by variety (2016). The Statistics Portal. <https://www.statista.com/statistics/>
14. Faostat. FAO Statistical Yearbooks . <http://www.fao.org/faostat>